

V Španiji se je leto 1939 začelo s postopnim umikom republikanske vojske, ki je podlegla zmagovitim četam generala Franca in njegovih nemških ter italijanskih zaveznikov. Barcelona in z njo celotna Katalonija je padla v fašistične roke 26. januarja 1939, 28. marca je prišel na vrsto Madrid, kjer ni bil več nihče sposoben nuditi odpora. Po treh letih bojov in izgubi skoraj milijona človeških življenj se je španska državljanska vojna končala s **Francovo zmago**. Francija in Anglija sta priznali novi režim.

Marca 1939 je nemška vojska zasedla Češko in Moravsko. Tudi Mussolini, prevzet od moči nemškega zaveznika, se je odločil za akcijo in je zasedel albansko ozemlje. Po skupnem nastopu v Španiji sta Italija in Nemčija 22. maja sklenili **Jekleno pogodbo**, ki je spremenila os Rim-Berlin v vojaško zvezo. Vedno bolj samozavestni Hitler je nadaljeval s svojo politiko osvajanja »življenjskega prostora«, namenil se je na Poljsko. Zahteval je koridor do Gdanska, svobodnega mesta s pretežno nemškim prebivalstvom na poljskem ozemlju, še prej pa je začel pogajanja s Sovjetsko zvezo, da

baltskih držav. Anglija se je odločila, da ne bo več dopuščala nemške osvajalne politike na vzhodnih ozemljih in je podpisala pogodbo o zavezništvu s Poljsko. Vendar pa je bil Hitler v tem trenutku že prepričan, da lahko vsakogar izzove in 1. septembra je **napadel Poljsko**. Začela se je druga svetovna vojna. Francija in Anglija sta **napovedali vojno Nemčiji**, vendar pa je bila njuna mobilizacija počasna in Hitler ni imel težav

črto. Zavezniška vojska se je umaknila v Dunkerque in se rešila prek Rokavskega preliva, nemške armade pa so 14. junija vkorakale v Pariz. Mussolini, ki je skušal še nekaj časa stati ob strani, ker Italija še ni bila vojaško pripravljena, je **10. junija napovedal vojno Franciji**, da bi bil deležen sadov zmage, saj je menil, da je vojno dogajanje tako rekoč končano. Ves severovzhodni del Francije je zasedla nemška vojska, samo tretjina ozemlja je še ostala pod nadzorom francoske vlade; tej je predsedoval Philippe Pétain, ki je vodil pogajanja za premirje. Francoski general Charles De Gaulle pa je v Angliji razglasil v imenu svobodnih Francozov, da namerava nadaljevati vojno proti osvajalcem. Po pokoritvi Francije, je Hitler začel načrtovati napad na Anglijo (operacija *Morski lev*) in je ukazal svojemu letalstvu, naj bombardira London in druga otoška mesta. Vendar so Angleži pod vodstvom Winstona Churchilla nudili nepričakovan odpor, zahvaljujoč sposobnemu, čeprav številčno skromnejšemu letalstvu od sovražnikovega. *Bitka za Anglijo* se je končala s prvim nemškim porazom. Nemčija je tedaj ubrala drugačno pot in je skušala onemogočiti vsakršno oskrbo Velike Britanije: začela je vojno na morju s potapljanjem trgovskega ladjevja. Vendar pa je že postalo jasno, da ne gre več za bliskovito vojno. Italija je skušala avgusta onemogočiti Angleže v afriških kolonijah in je napadla Sudan, Somalijsko in Egipt, a je močan sovražnikov odpor izničil ofenzivo. Podobno se je dogodilo jeseni v Grčiji. Med tem so Italija, Nemčija in Japonska 27. septembra podpisale **trojni pakt**, s katerim so si obljubile medsebojno pomoč, v resnici pa so bila postavljena merila za razdelitev sveta in vzpostavitev »novega reda« pod japonskim in nemškim varstvom.

Leta 1941 se je spopad razširil: Churchill se je srečal s predsednikom ZDA Rooseveltom in izposloval posojila pod zelo ugodnimi pogoji. Ista sogovornika sta

kasneje podpisala Atlantsko listino, s katero so bili postavljeni temelji za politično obnovo sveta, ki naj bi slonela na načelih miru, razorožitve, samoodločbe narodov in svobodne trgovine. Medtem je Hitler presodil, da je dovolj pripravljen za obračun s Sovjetsko zvezo. Načrte pa mu je pokvaril vojaški udar v Jugoslaviji, s katerim je bil zavržen njen pristop k Trojnemu paktu. V dveh tednih je Hitler z zavezniški Jugoslavijo okupiral in razkosal. Ker je v sovjetskih ozemljih, bogatih s surovinami, videl lahek in dragocen plen, je 22. junija 1941 začel **nepričakovan napad na Sovjetsko zvezo**, predvideval je bliskovito vojno, da bi takoj prišel do Moskve in Leningrada. Vendar je sovjetska vojska, kljub temu da je Nemcem prepustila dobršen del ozemlja, uspela ubraniti ti dve pomembni mesti. Decembra 1941 se je nemško napredovanje ustavilo. Istega meseca je Japonska iznenada napadla ameriško ladjevje v **Pearl Harborju**, zaradi česar so ZDA stopile v vojno. Spomladi leta 1942 so nemške čete, ki so se bile pridružile italijanskim v severni Afriki, napredovale. General Rommel je prodril do El Alameina, nekaj deset kilometrov od egiptovske prestolnice. V drugi polovici leta 1942 pa je nemška vojska le doživela nekaj pomembnih porazov. Ofenziva, ki so jo bili Nemci zagnali junija proti Sovjetski zvezi, je doživela polom pri **Stalingradu**, kjer so sovjetske čete po junaškem odporu uspele obkoliti VI. nemško armado in jo prisiliti k predaji (februarja 1943). V Afriki so britanske sile pod poveljstvom generala Montgomeryja premagale čete Osi, ki so se umaknile do Libije in kmalu nato zapustile celino. Medtem so Američani dosegli velike vojaške uspehe proti Japoncem.

Poleti leta 1943 so se zavezniške sile, že zmagovalke v severni Afriki, **izkrcale na Siciliji**. Italijanske politične razmere so bile zelo kočljive, ker je fašistični režim, zaradi vojaških neuspehov, postopoma izgubljal podporo. Stavke v tovarnah na severu in tako rekoč nikakršen odpor proti napredovanju zavezniških sil so ponazarjali voljo Italijanov, da se vojno konča. **Fašistični veliki svet** je, proti Mussolinijevi volji, razglasil **konec fašističnega režima** (25. julija) in je pozval kralja, naj ponovno prevzame svoje ustavne funkcije. Ta je ukazal aretirati Mussolinija in je pooblastil maršala **Pietra Badoglia**, da sestavi novo vlado. Takoj so stekla tajna pogajanja, da bi sklenili premirje z Anglo-Američani. To je bilo nepričakovano objavljeno **8. septembra**. Kralj je zbežal iz Rima in se zatekel v Brindisi, ki so ga že zasedli Američani. Nemcem je uspelo osvoboditi Mussolinija, zaprtega v Gran Sasso; nagovorili so ga, da je ustanovil **Italijansko**

Na tej strani, zgoraj: general Francisco Franco upodobljen na alegorični sliki.

Na levi: lepak proti črni borzi med nemško zasedbo Francije.

Na naslednji strani, spodaj: leta 1942 je Nemčija neizmerno razširila svoje meje in zasedla velikanska ozemlja, kot je razvidno iz zemljevida.

Na desni: italijanski plakati iz leta 1942, ki poveljujejo zavezništvu med silami Osi (Mussolinijevo Italijo in Hitlerjevo Nemčijo) ter Japonsko. Predstavlja ogromnega in mogočnega samuraja, ki z mečem potaplja mornarico Združenih držav Amerike, medtem ko za njim plapolajo zastave treh zavezniških držav.

bi se izognil vojni na dveh frontah. Stalin, mogoče tudi zaskrbljen zaradi šibkega odpora zahodnih sil ter boječ se nacistične širitve na vzhodna ozemlja, je sprejel pogodbo o nenapadanju (**sporazum Molotov-Ribbentrop, avgusta 1939**). V resnici pa je šlo za **razdelitev Poljske** med dve nasprotujoči si strani in za **sovjetsko zasedbo**

z zasedbo Poljske, Danske in, čez kakšen mesec, Norveške.

Med zimo ni bilo na zahodni fronti nobene pobude; mogoče sta še vedno upali v miroljubno rešitev. Toda **10. maja 1940** so nemške čete vkorakale v Nizozemsko, Belgijo in **Luksemburg** (ki so bile razglasile nevtralnost) da bi obšle francosko *Maginotovo* obrambno

socialno republiko s prestolnico Salo na Gardskem jezeru ter nadaljeval vojno na strani nacistov.

Na ruski fronti je sovjetska ofenziva prisilila Nemce k umiku z zasedenih ozemelj. Konec leta 1943 so se Stalin, Roosevelt in Churchill srečali v Teheranu in odločali o usodi Nemčije. Dva dni po osvoboditvi Rima, 6. junija 1944, medtem ko so Sovjeti prodirali na Poljsko, so se zavezniki izkrcali z ogromnimi silami na obalah Normandije; potem ko so predri nemške obrambne črte, so začeli prodirati proti Parizu. V prestolnici je prišlo do spontane vstaje prebivalstva: 19. in 25. avgusta so Anglo-Američani vkorakali v Pariz in postavili vlado pod vodstvom generala De Gaulla. Nemčija se je bila prisiljena umakniti z vseh front in je trpela pod strahovitimi bombardiranj, a Hitler se ni hotel vdati in je prisilil svoje čete v krvavo obrambo. Februarja 1945 so se Churchill, Stalin in Roosevelt na Jalti sporazumeli o podrobnostih velike ofenzive; vsa severna Italija je 25. aprila okkalcata vstajo; v Nemčiji so se srečale zavezniške in sovjetske čete in prvega maja vkorakale v Berlin. Mussolinija so italijanski partizani presenetili, medtem ko je bežal skupaj z Nemci, in ga 28. aprila ustrelili. Hitler je 30. aprila naredil samomor v svojem bunkerju; 7. maja je admiral Doenitz podpisal brezpogojno vdajo Nemčije. Nacizem je bil poražen, toda med zmagovalci so vedno bolj jasno izstopali ideološki spori in zmagi je sledilo stopnjevanje hladne

HOLOKAVST IN ODPOR

Med vojno so nacisti vsilili prebivalstvu podjarmljenih dežel zatiral-ski režim, da so lahko brezpravne-mu ljudstvu odvzeli vse imetje, ki so ga rabili za vzdrževanje nemške armade. Milijoni tujih delavcev so bili prisiljeni delati v nemogočih razmerah v nemški industrij, da bi nadmestili delavce, poslani na fronto. Takšno ravnanje je izhajalo, poleg vojaških razlogov, iz rasi-sistične ideologije, za katero so bili Poljaki, Rusi in Judje ljudje nižje vrste brez vsakršnih pravic.

Še posebej kar zadeva Jude, je bila, po letih pregonov, med vojno zauka-zana »dokončna rešitev«: iztrebljenje celotne rase. Zapirali so jih v koncentracijska taborišča (Dachau, Auschwitz, Buchenwald, Mauthausen), kjer so morali živeti v nečlo-veških razmerah in bili izpostavljeni vsem vrstam psihološkega, moralnega in fizičnega nasilja. Izkoriščali so jih kot delovno silo brez zadostne prehrane, ko so jih izčrpali, so jih uničevali. V izprijeni skrbi, da bi našli najbolj gospo-daren in cenen način za takšno opravilo, so uporabljali plinske celice in krematorijske peči. Ob koncu vojne je bilo ugotovljeno, da

je na tak način umrlo nekaj manj kot šest milijonov Judov.

Nekaj najvišjih vojaških in poli-tičnih voditeljev tretjega rajha, ki so jih bili zajeli konec vojne, je bilo sojenih in obsojenih v Nuernbergu decembra leta 1945, obtoženi so bili genocida zoper judovsko raso in zločinskih dejanj proti civilnim osebam.

V Evropi, ki so jo bili zasedli naci-sti, so se organizirale samostojne skupine, ki so vodile, v nasprotju s kolaboracionističnim odnosom uradnih oblasti, svojo samostojno vojno proti nemškim silam. Partizani v Jugoslaviji, Italiji, Franciji, Poljski in drugod so organizirali odporiško gibanje z gverilskim načinom bojevanja (sabotaže, ovira-nje nasprotnika, nepričakovani napadi). Odporiško gibanje je bilo pogosto deležno podpore ljud-stva, ki je bilo na milost in ne-milost izpostavljeno krutim repre-salijam in maščevanju nemške vojske.

Prispevek odporiških gibanj k porazu nacifašizma je bil zelo po-memben, predvsem zaradi krepitve protifašistične in demokratične zavesti.

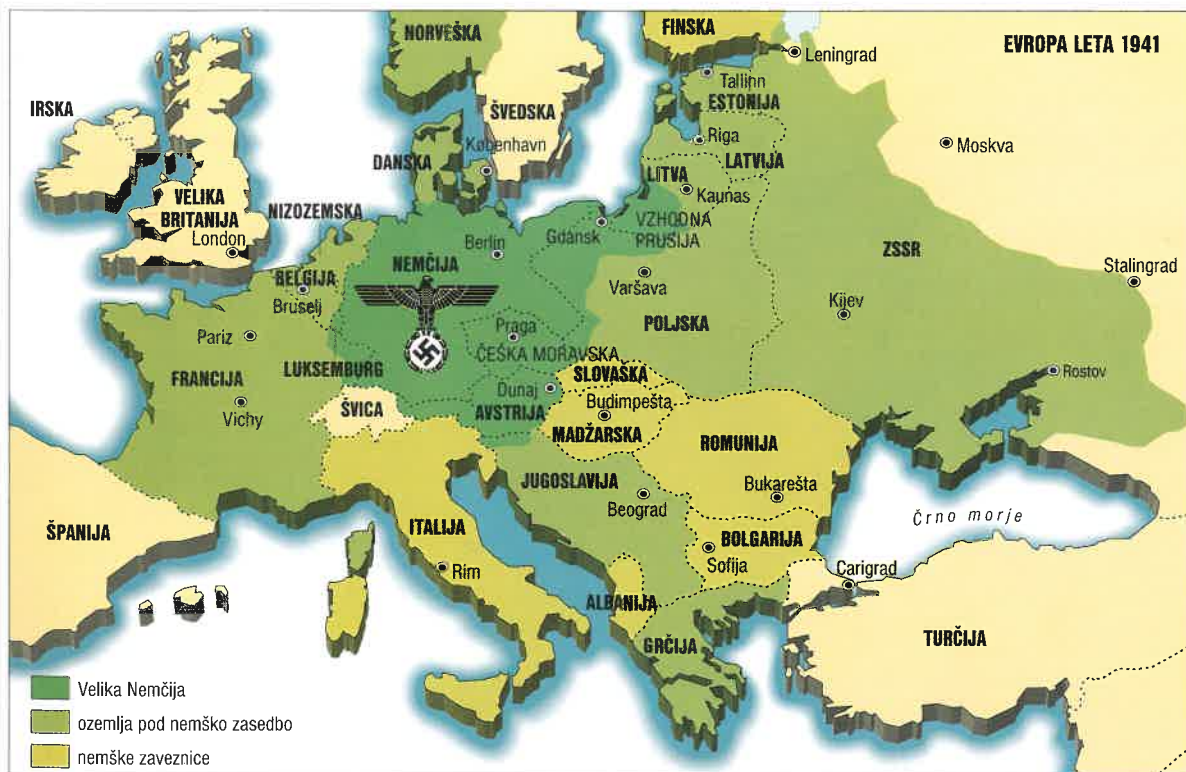
vojne med zahodnim kapitalističnim svetom in Sovjetsko zvezo. In medtem ko je novo-ustanovljena organizacija Združenih narodov (OZN) razglasila spoštovanje dostojanstva vsakega naroda (San Francisco, 26. junija 1945), je prisotnost vojaških sil na ozemljih odvzetih nacistom, pogojevala politične razmere v Evropi.

Nemčija, ki so jo sovjetske in zavezniške sile razdelile najprej v 4, nato v 2 coni, je predstavljala najbolj kočljiv primer v negotovi igri ravnovesij, ki se je začela na svetovni šahovnici v povojnem obdobju. Zavezniki so se od vsega začetka trudili vključiti zahodno cono v svoje vplivno območje z dodeljevanjem gospodarske pomoči; Sovjeti so zato skušali blokirati mesto Berlin, katerega zahodni del so nadzorovali zavezniki. V odgovor so Američani vzpostavili letalski most, ki jim

je omogočal preskrbo in lastno varstvo nad mestom (maja 1949). Septembra 1949 je bila zahodna Nemčija priznana kot Zvezna republika Nemčija, s parlamentarno ustavo, in Konrad Adenauer (1876–1967), katoliški konservativec izrazito protikomunističnih idej, je bil izvoljen za kanclerja. Vse do 1954 je resno evropsko krizno območje predstavljal Trst, katerega sta zahtevali tako Italija kot Jugoslavija.

V Veliki Britaniji je po koncu vojne Churchill presenetljivo izgubil na junijskih volitvah in zmagali so laburisti, ki so s svojim vodjo Clementom Attleejem na čelu obljubljali program obširnih socialnih reform. V naslednjih petih letih je Anglija poddržavila storitvene in najpomembnejše proizvodne dejavnosti in ob tem uveljavljala politiko skrbstva za državljane »od rojstva do smrti«, kar naj bi privedlo do uresničitve države blaginje (Welfare State).

Pakt med Sovjetsko zvezo in Nemčijo, ki sta ga avgusta leta 1939 podpisala Molotov in Ribbentrop, je presenetil evropsko javnost, ki je poznala tradicionalne sovražnosti med državama; Stalinu in Hitlerju pa je omogočil nova osvajanja. Mesec pozneje so sovjetske armade zasedle vzhodno Poljsko, novembra pa so napadle Finsko. Junija 1940 je SZ zasedla Litvo, Latvijo in Estonijo. Zdelo se je, da se Stalin, prevzet od lastnih uspehov, ne meni za nacistični pohod na Zahod. Ko se je Hitler utrdil na severu in zahodu, je skušal prisiliti v Trojni pakt tudi Jugoslavijo, da bi se končno lahko obrnil proti Sovjetski zvezi. Toda ko so pučisti v Jugoslaviji ob množični podpori prebivalstva pakt zavrnil, je z bliskovito vojaško akcijo najprej zasedel Jugoslavijo,

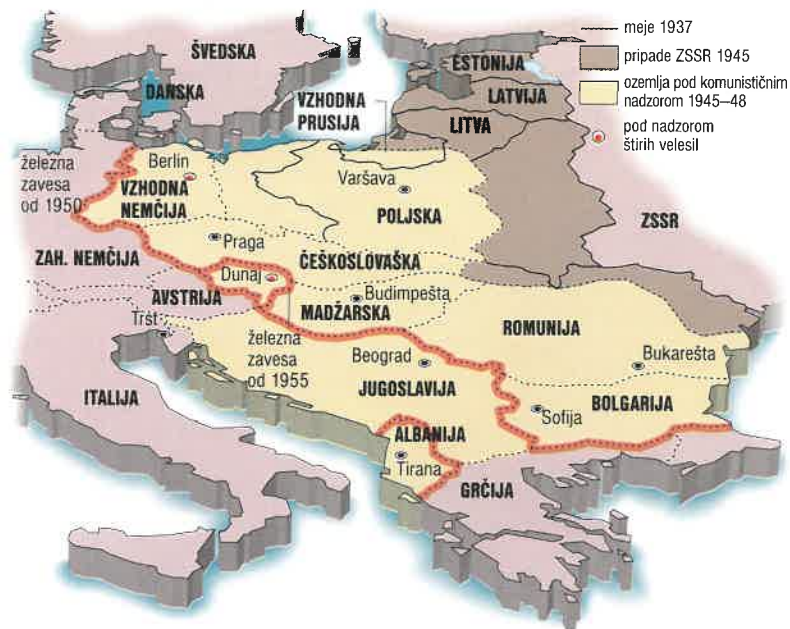
k postopnemu umiku z zasedenih ozemelj. Januarja 1944 je bil osvobojen Leningrad in Rdeča armada je začela prodirati proti Varšavi. Tu so Poljaki sami avgusta organizirali vstajo proti nacistom, a so jo Nemci kruto zatrli, zahvaljujoč tudi omahovanju SZ, ki ni bila naklonjena tej samostojni pobudi. Poleti sta bili osvobojeni Romunija in Bolgarija, sovjetska vojska se je združila s Titovimi partizani, ki so sami izgnali Nemce iz Jugoslavije. Poskus, da bi prodrli v Grčijo, je onemogočila britanska vojska. Ozračje med Anglo-Američani in Sovjeti se je že poslabšalo in postalo je jasno, da bodo vojni uspehi služili kot osnova za natančno določanje ozemelj, ki naj bi prišla pod eno ali drugo politično in gospodarsko nadvlado. V prvih mesecih leta 1945 je

Zgoraj: Molotov ob prisotnosti Stalina in Ribbentropa podpisuje dogovor med Nemčijo in Sovjetsko zvezo, ki napoveduje razdelitev Poljske. Na sliki levo: Nemci zavzemajo Poljsko (1939). Zemljevid spodaj prikazuje spremenjeno ozemeljsko in politično ureditev po drugi svetovni vojni. Evropa je razdeljena na dva bloka, zahodnega in vzhodnega – komunističnega. Leta 1954 je bilo Svobodno tržaško ozemlje razdeljeno med Italijo (cona A) in Jugoslavijo (cona B); razdelitev, ki je bila uradno potrjena z Osimskimi sporazumi leta 1975. Na sosednji strani: ruski letak propagira zvestobo in marljivost vojaških sil; prikazuje Stalina, ki čestita maršalu Vorosilovu.

a s tem zamudil najugodnejši čas za prehod na vzhod. Šele junija 1941 je začel prodirati na sovjetsko ozemlje. Stalin je na vso moč spodbujal ruski narod, naj se brani, a nemške čete so premagovale vse odpore. Sovjeti so uspeli le razstaviti najpomembnejše tovarne in so jih nato ponovno postavili v zaledju; organizirali so obrambo Moskve in Leningrada, ki sta se junaško branila. Tudi ta bliskovita vojna se je spremenila v dolg in izčrpavajoč spopad. Sovjetska zveza je tako sklenila zavezništvo z Veliko Britanijo. Poleti 1942 je začela Nemčija drugo veliko ofenzivo v južni Rusiji, da bi zasedla Stalingrad, toda v okolici mesta je naletela na zagrižen odpor Rdeče armade, ki je presegel vsa predvidevanja. Bitke so trajale vso zimo in februarja 1943 so se morali Nemci poraženi umakniti prek Dona. Poleti je Nemčija ponovno napadla, toda tokrat SZ ni oklevala in je prisilila nacistične

začela sovjetska vojska prodirati proti Nemčiji in zavzela Madžarsko, Češko-slovaško in Poljsko. Stalin, Roosevelt in Churchill so se februarja srečali na Jalti (Jaltska konferenca) in se dogovorili o evropski in svetovni ureditvi v prihodnosti: o razdelitvi Nemčije, o pravici do svobodnih volitev v zasedenih državah, o nastanku ZN za razreševanje vseh mednarodnih nesoglasij po diplomatski poti, o sovjetskem prispevku v vojni proti Japonski. V bližini reke Labe sta se 25. aprila srečali ameriška in sovjetska vojska, medtem ko je divjala bitka za Berlin, katerega je bil Hitler zaukazal braniti do zadnjega diha; 2. maja so sovjetske čete vkorakale v prestolnico in 7. maja je Nemčija podpisala brezpogojno vdajo.

Vojna je potrdila vlogo Sovjetske zveze kot druge velesile v svetu. Imela je vojaško moč, ki se je lahko kosala z ameriško. Kaj kmalu pa so politična tekmovanja privedla obe velesili v tako imenovano **hladno vojno**. Sovjetska vojaška zasedba vzhodne Evrope se je spremenila v organizacijo političnih režimov, ki so bili tesno odvisni od SZ, v odnosu do Zahoda se je utrdila politična in ideološka različnost: spustila se je »železna zavesa« in ločila ta dva sveta.

Na Poljskem, Češkoslovaškem, Madžarskem, v Romuniji in Bolgariji so v povojnem obdobju nastale koalicijske vlade, ki so vpeljale politiko reform; že v letih 1946–47 so se te države spremenile v **ljudske demokracije**, zavladali so torej politični režimi, v katerih je prevladovala komunistična partija, izločena je bila vsakršna opozicija in hkrati so bile podzavljene vse gospodarske dejavnosti. Te iste države so se leta 1947 vključile v mednarodno telo, **Kominform**, ki je bilo pod strogim nadzorstvom SZ.

Na Češkoslovaškem je postal položaj izredno napet, ker so bile tu demokratične strukture že dobro preizkušene in je njihova odprava naletela na močan odpor prebivalstva; odpor je bil zadušeni s »praškim udarom leta 1948« (skrivnostna smrt zunanjega ministra Masaryka in volitve z eno samo listo kandidatov).

V Jugoslaviji pa je vodil vladajočo komunistično stranko **Josip Broz – Tito**, nesporni voditelj osvobodilne vojne. Ob široki podpori državljanov mu je uspelo uveljaviti politiko, ki je bila povsem neodvisna od sovjetskega vmešavanja, s čimer si je prislužil Stalinovo obsodbo zaradi »deviacije« in sovražnost vseh drugih komunističnih držav. Tudi v **Vzhodni Nemčiji** se je vojaška zasedba postopoma spremenila v komunistični režim. Zaradi razhajanja z bivšimi zahodnimi zavezniki, ki so uvedli politiko ponovnega združevanja ozemelj pod njihovo zasedbo, je Stalin zaukazal blokado Berlina, ali z drugimi besedami: zaprl je dostop v zahodni del mesta, ki je ležal na ozemlju pod sovjetskim nadzorom. Američani so tedaj vzpostavili zračni most, ki je omogočal preskrbo Zahodnega Berlina in njegovo preživetje. Leta 1949, po nastanku Zvezne republike Nemčije, so Sovjeti ustanovili **Nemško demokratično republiko**.

V SZ je tačas potekala pospešena gospodarska obnova. Odobren je bil četrti petletni plan, ki je dajal prednost industrijskemu razvoju in je zahteval od prebivalstva velika odpovedovanja. Ljudje so bili podvrženi strogemu policijskemu nadzoru, obsojen je bil vsakdo, ki je zbujal sum, da kritično razmišlja o Stalinovih odločitvah. Mnogi strankarski veljaki so morali prestajati neusmiljene procese in so bili po krivem obsojeni zaradi veleizdaje in zarote s kapitalističnimi državami. Potem ko so jih z mučenjem prisilili, da so »priznali« svoje zločine, so jih obsodili na stroge zaporne kazni ali pa so jih usmrtili. Tudi v satelitskih državah je bilo mnogo žrtev takih »čistk«. Med najbolj zvonečimi imeni so bili Gomulka na Poljskem, Slansky na Češkoslovaškem, Kostov v Bolgariji in Rajk na Madžarskem. **Leta 1953 je Stalin umrl** in odprlo se je vprašanje njegovega nasledstva. Istega leta so izbruhnili v Nemčiji delavski in ljudski protesti proti komunistični politiki in izredno težavnim življenjskim razmeram, ki jih je ta vsiljevala. Vstajo so v kali zatrla sovjetske čete. V Moskvi se je po dveh letih kolektivnega vodstva uveljavil kot vodja **Nikita Hruščov** (1894–1971), ki je uvedel politiko postopnega razhajanja s stalinistično preteklostjo. Sklenil je vojaško pogodbo z evropskimi komunističnimi državami (**Varšavski pakt, 1955**) in

nato ponovno vzpostavil stike z Jugoslavijo; med **XX. kongresom KPSZ** leta 1956 je izrazil odklonilno stališče do hladne vojne in svojo pripravljenost za miroljubno sožitje z zahodnimi državami. V poročilu, namenjenem izključno političnim voditeljem (ki pa je bilo kaj kmalu objavljeno na Zahodu), je Hruščov obsodil Stalina za zločine nad predstavniki interne opozicije v stranki in kritiziral njegov kult osebnosti. Začel se je torej proces **destalinizacije**. Politični preobrat v SZ je imel takojšnje posledice v drugih vzhodnoevropskih državah. Na Poljskem so junija 1956 izbruhnile stavke in v Poznanju je prišlo do vstaje proti sovjetski nadvladi. Takojšnja vojaška intervencija je vstajo zadušila, vendar ni mogla utišati ljudskega negodovanja, ki ga je podpirala vplivna Katoliška cerkev. Tako je prišlo do imenovanja Władisava Gomulke (1905–82), ki ga je bil Stalin zaprl, na čelo države in do izpustitve kardinala Wyszyńskiego iz zapore, kjer je prebil tri leta. Hujša je bila kriza na Madžarskem, kjer so junija študentje in delavci začeli protisovjetski upor in imenovali neodvisno vlado pod vodstvom **Imreja Nagya** (1896–1958); ta je najavil, da bo izstopil iz Varšavskega pakta (1. novembra). Sovjetske čete so tedaj zasedle Madžarsko in v krvi zatrla vsak upor. Nagy in njegovi sodelavci so bili usmrčeni in na oblast je prišel **János Kádár** (1912–89), sicer Stalinov nasprotnik in nekoč že obsojen na zapor, vendar bolj naklonjen politiki kompromisov. Čeprav so ti posegi zbudili na Zahodu zmedo in nemir, je politika Hruščova napovedovala delno odpravo političnih omejitev v državi

ter večjo odprtost in popuščanje napetosti v mednarodnih odnosih. To se je potrdilo leta 1956 z dogovori o rešitvi sueške krize in še posebej s potovanjem Hruščova v ZDA leta 1959. Neposredni stiki med Rusi in Američani pa še vedno niso prinesli razrešitve berlinskega vprašanja in leta 1961 so Sovjeti zgradili zid, ki je presekalo mesto; tako so skušali preprečiti pobege iz vzhodne v zahodno cono (**berlinski zid**).

Fidel Castro, vodja kubanske komunistične partije, je leta leta 1962 dovolil postavitev sovjetskih raketnih oporišč na otoku. Temu so se ZDA odločno uprle in sta na mednarodnem prizorišču nekaj dni vladala skrajna napetost (**kubanska kriza**) in strah pred novim svetovnim spopadom. Proti pričakovanju je bilo vprašanje

razrešeno z novimi dogovori, ki so oživili politiko popuščanja. Hruščov je naletel na veliko odobravanje na Zahodu, a na ostre kritike v domovini: dolžili so ga zaostanka v gospodarskem razvoju, šibkosti do kapitalističnih držav in zaostritve odnosov s Kitajsko, ki je obsojala SZ, da popušča zahodnemu imperializmu. Zaradi vsega tega je bil leta 1964 odstavljen in na oblast je prišel **Leonid Brežnjev** (1906–82), ki je spremenil politično usmeritev tako na notranjem področju kot do tujine: omejil je svobodo izražanja in pokazal večjo zadržanost do kapitalističnih držav. Odnosi s Kitajsko so se slabšali in gospodarstvo je zastajalo, oporečništvo razumnikov pa je postajalo vedno glasnejše. Da bi ponovno prevzela vodilno vlogo med komunističnimi gibanji vsega sveta, je SZ dodeljevala izdatno gospodarsko

SLOVENCIMED 2. SVETOVNO VOJNO

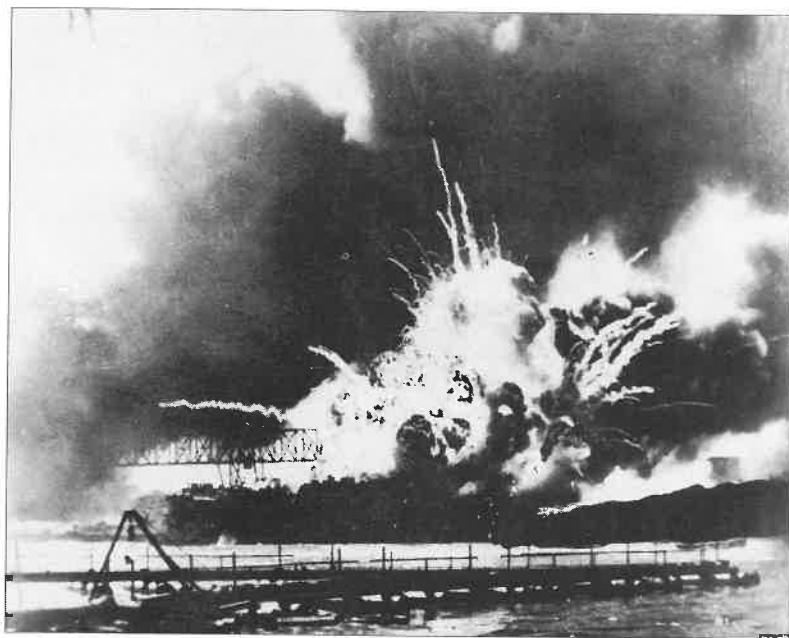
Jugoslovansko državo so v obdobju me... obema vojnama razjedale hude gospodar... ske, politične, kulturne, verske in druge razlike ter posledična nasprotja. Slovenija je kot relativno najbolj razviti del sicer gospodarsko in kulturno napredovala, absolutno pa je začela zaostajati za sosednjimi evropskimi državami. Notranja nasprotja je zapletal tudi pojav razmeroma močne komunistične organizacije, ki je bila eden izmed povodov za hudo nasilje režima; leta 1929 je pripeljala do kraljeve diktature in še nadaljnega zmanjšanja avtonomije v kraljevini. Te razprtije so razjedale tudi Slovence (tistim med liberalci in klerikalci se je pridružilo še nasprotovanje obojih komunistom) in so dosegle vrh v obdobju 2. svetovne vojne z zasedbo in razkosanjem Slovenije ter

oboroženim odporom, ki ga je pod vodstvom komunistov vodila Osvobodilna fronta. Nasprotja med tabori so bila tako globoka, da je v vzdušju medsebojnega nezaupanja, ogroženosti in strahu prišlo na eni strani do pobojev nasprotnikov, na drugi pa do nedopustne oborožene kolaboracije s fašističnimi in nacističnimi okupatorji (dela članov, aktivistov in ideologov katoliškega tabora v ljubljanski škofiji). Po zmagi nad okupatorjem je nova komunistična oblast krvavo obračunala z zajetimi pripadniki kolaborantskih formacij in prepovedala vsakršno politično delovanje Cerkev. Dejanska oblast je bila odslej v rokah močno centralizirane Zveze komunistov Jugoslavije, nacionalne organizacije pa so ji bile podrejene po načelu demokratičnega centralizma.

in vojaško pomoč, kar je občutno obremenjevalo njene gospodarske zmogljivosti, že načete zaradi stroškov oboroževanja in tekme v vesolju. Leta 1968 je prišlo do hude češkoslovaške krize. Po številnih protisovjetskih manifestacijah je v Pragi prišel na oblast **Aleksander Dubček** (1921–92), ki je vpeljal politiko gospodarskih reform in vzpodbudil liberalizacijo v okviru komunistične stranke. Iz **praške pomladi** se je porodil »socializem s človeškim obrazom«. Toda avgusta 1968 so sovjetski tanki prekinili ta poskus in zaupali vodstvo države zvestemu **Gustavu Husaku**. Ljudstvo se je množično odzvalo za mirnimi protestnimi demonstracijami in tudi odstavljeni voditelji so se na vso moč trudili, da bi preprečili nesmiseln vojaški upor. Kremelj je z vojaško močjo vsilil svojo voljo; prvič se je zgodilo, da so mnoge evropske komunistične stranke odkrito kritizirale odločitve sovjetske vlade.

Napetosti v Evropi in izbruh druge svetovne vojne leta 1939 niso privedli do sprememb v političnih stališčih ZDA, ki so slonela na izolacionizmu in nevtralnosti. Iz trgovinske izmenjave pa je postalo jasno, da so Američani odločeni pomagati narodom, ki jih je napadla Nemčija; tako je marca 1941 predsednik **Franklin D. Roosevelt** (1852–1945) z zakonom o posojilu in najemu dopustil, da je Anglija prejela pomoč brez takojšnjega plačila; 14. avgusta je šel še dlje in je s Churchillom podpisal *Atlantsko listino*, v kateri je bila protifašistična vojna opredeljena kot vojna za demokracijo; v listini so bile poudarjene

Zavezniki so se 10. julija 1943 izkrcali na Siciliji in v dobrem mesecu so zavzeli otok. Uspehi koalicije so postajali vse očitnejši: Stalin, Roosevelt ter Churchill so se srečali v Teheranu (28. novembra 1943), da bi izdelali načrt za anglo-ameriško izkrcanje na francoski zahodni obali ter za prihodnjo ureditev Nemčije. Spomladi 1944 so zavezniki nadaljevali svoj prodor po južni Italiji in 4. junija uspeli osvoboditi Rim. Toda jedro zavezniške vojske se je pripravljalo na odločilni spopad z Nemci in v noči med 5. in 6. junijem so se ogromne množice vojaštva in vojaških sredstev izkrcale na obalah Normandije. Zlomile so nočan nemški odpor in tako

vrednote miru in samoodločbe narodov. Japonska, ki je videla v ZDA oviro za svojo imperialistično politiko na Pacifiku, je 7. decembra brez napovedi bombardirala ameriško ladjevje, zasidrano v pristanišču **Pearl Harbor** na Havajih. ZDA so tedaj stopile neposredno v vojno in na konferenci v Washingtonu 1. januarja 1942 so skupaj s SZ, Veliko Britanijo in 23 državami, ki so se bojevale proti Hitlerju, podpisale sporazum o boju proti nacifašizmu do dokončne zmage (**Pakt Združenih narodov**).

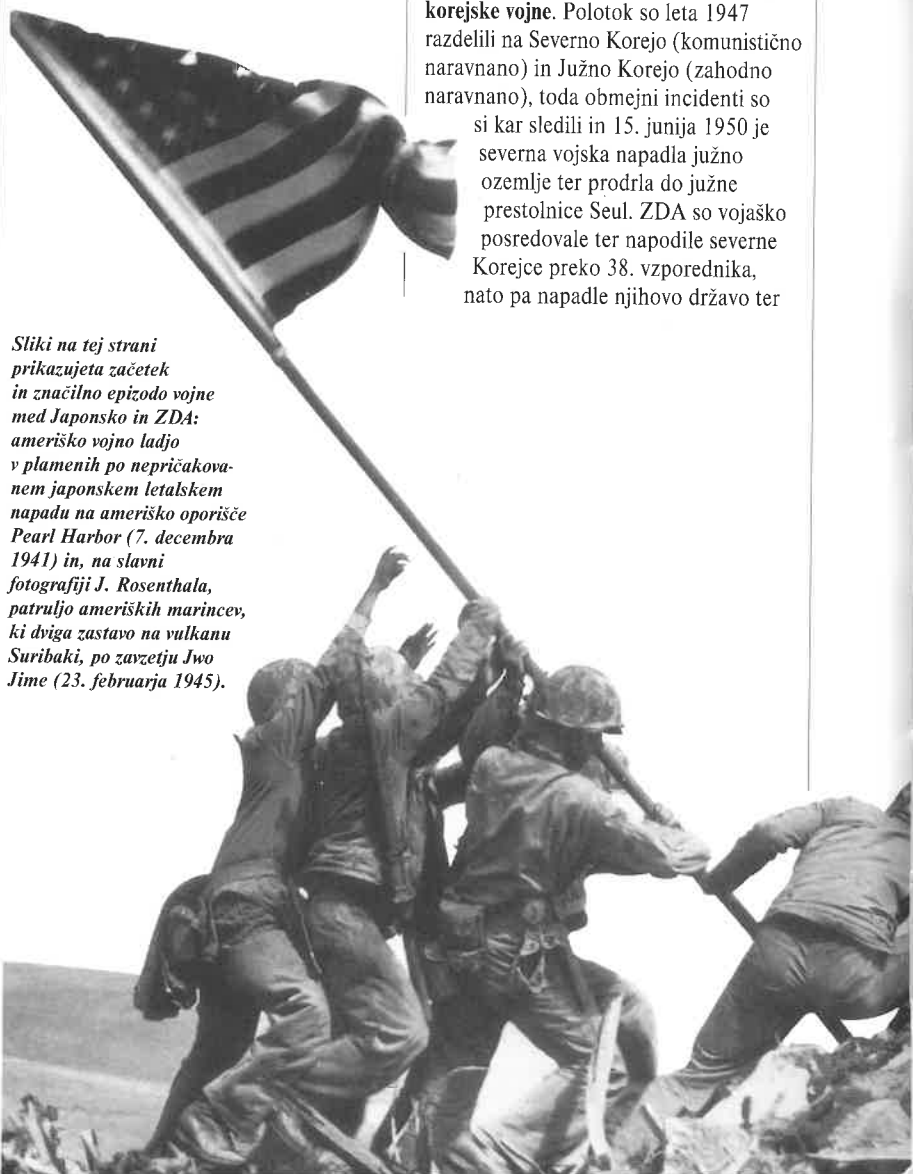
Ko so ameriške pomorske sile stopile v vojno, se je japonsko prodiranje na Pacifiku, zlasti po ameriških zmagah poleti 1942 v Koralnem morju ter v bližini otočja Midway, zaustavilo. Nekaj mesecev kasneje so ameriške sile po izredno hudi bitki zavzele tudi pomembno vojaško oporišče Guadalcanal na Salomonovem otočju. Obenem so se anglo-ameriške čete izkrcale v Alžiriji in v Maroku ter napadle Italijane in Nemce.

se je začelo osvobajanje francoskega ozemlja: 25. avgusta so zavezniške armade vkorakale v Pariz, konec septembra so morali Nemci zapustiti tudi Belgijo, Nizozemsko in Luksemburg. Hitler je zaukazal obrambo do zadnjega moža, ker je še vedno računal na novo orožje, toda ob pomoči zelo pogostih letalskih napadov so zavezniške sile naglo napredovale na nemškem ozemlju; 7. marca so prekoračile reko Ren in 25. aprila so se srečale ob Labi s sovjetsko vojsko. Istega dne je bilo osvobojeno celotno italijansko ozemlje. Tudi na Pacifiku je ameriško vojno ladjevje doseglo vrsto odločujočih uspehov proti Japoncem: junija 1944 so Američani napadli Mariansko otočje, oktobra pa Filipine in novembra so začeli bombardirati Tokio. Aprila 1945 je bitka pri **Okinavi**, ena izmed najtežjih in najbolj krvavih, odprla pot na Japonsko. Na **jaltski konferenci** (februarja 1945) so se Churchill, Stalin in Roosevelt domenili o mednarodni ureditvi po vojni. Toda po dokončni zmagi nad Nemčijo in njenim

podpisom brezpogojne vdaje (7. maja), se je vzdušje sporazumevanja med tremi glavnimi zmagovalci spremenilo in pojavile so se napetosti v zvezi z upravo zasedenih ozemelj. Na naslednji **potzdamski konferenci** je nad načelnimi izjavami prevladala logika razdelitve sveta na interesna območja. Kljub ustanovitvi OZN na konferenci v **San Franciscu** aprila 1945, so postala politična razhajanja med zmagovalci več kot očitna. Predsednik **Harry Truman** (1884–1972), ki je prevzel vodstvo Združenih držav po Rooseveltovi smrti (aprila 1945), se je odločil, da bo končal vojno z Japonsko pred posegom Sovjetske zveze. Japonska je namreč tudi po porazu svojih nacifašističnih zaveznikov zavračala zahtevo po brezpogojni vdaji in je nadaljevala junaško ter brezupno borbo. Da bi se vojna končala, je 6. avgusta 1945 ameriški bombnik (imenovan »Enola Gay«) odvrigel prvo atomsko bombo na mesto **Hirošima** in 9. avgusta drugo na mesto **Nagasaki**; 14. avgusta je Japonska podpisala **vdajo**.

Po zmagi so ZDA v ozračju vse globljih ideoloških nasprotij in hladne vojne izkoristile svojo tehnično in gospodarsko premoč ter ponudile vsem evropskim deželam pomoč, da bi se te lažje upirale širjenju komunizma. Predsednik Truman je v skladu s svojo doktrino, ki so jo poimenovali po njem, govoril o ideološki vojni med svobodo in totalitarizmom ter o nujnosti zaustavitve sovjetske politike. V ta namen so Američani izdelali program gospodarske pomoči (**Marshallov načrt**), ki je znatno pripomogel k razvoju zahodne Evrope.

Na vojaškem področju se je leta 1949 porodila Severnoatlantska zveza (**NATO**), ki je povezala ZDA s Francijo, Belgijo, Anglijo, Kanado, Italijo, Norveško, Dansko, Islandijo, Portugalsko, Nizozemsko in Luksemburgom. Ogromni stroški pa so v Združenih državah povzročili razvrednotenje denarja in težave za nižje sloje. Predsednik Truman je, s podporo Demokratske stranke in kljub odporu konservativnih krogov, zastavil program reform v prid revnim slojem. Na mednarodnem prizorišču so se leta 1950 odnosi s SZ še poslabšali zaradi izbruha **korejske vojne**. Polotok so leta 1947 razdelili na Severno Korejo (komunistično naravnano) in Južno Korejo (zahodno naravnano), toda obmejni incidenti so si kar sledili in 15. junija 1950 je severna vojska napadla južno ozemlje ter prodrla do južne prestolnice Seul. ZDA so vojaško posredovale ter napodile severne Korejce preko 38. vzporednika, nato pa napadle njihovo državo ter

Sliki na tej strani prikazujeta začetek in značilno epizodo vojne med Japonsko in ZDA: ameriško vojno ladjo v plamenih po nepričakovanem japonskem letalskem napadu na ameriško oporišče Pearl Harbor (7. decembra 1941) in, na slavni fotografiji J. Rosenthala, patroljo ameriških marincev, ki dviga zastavo na vulkanu Suribaki, po zavzetju Iwo Jime (23. februarja 1945).

Druge svetovna vojna je z vojaškega vidika prizadela afriško ozemlje le posredno (pomembni so bili boji med Italijani in Nemci na eni strani ter Angleži na drugi v Somaliji, Egiptu in Kirenajki), vendar je povzročila odločen preobrat v zgodovini Afrike, ker je znatno pospešila konec evropskega kolonializma in osvoboditev afriških narodov. Med vojno so se morale namreč evropske sile pogosto obračati tudi na Afriko kot vir surovin in delovne sile v kolonijah, kar je povečevalo njihovo zavest o lastni pomembnosti. Poleg tega je Atlantska listina iz leta 1941 (ta je poudarjala načela Društva narodov, ki so jih nato leta 1945 potrdili Združeni narodi) v ideološkem pogledu razglašala boj proti vsakršni obliki rasizma ali podjarmljanja narodov ter neizpodbitno veljavo samoodločbe. Kot posledica se je torej po koncu vojne zastavilo vprašanje evropskih kolonij v Afriki. Tistim, ki so pripadale premaganim kolonialnim silam (Libiji, Eritreji, Somaliji, Etiopiji, Togu in Kamerunu) je bila priznana pravica do samostojnosti, čeprav je bilo predvideno določeno obdobje skrbniške uprave. Francija je z ustanovitvijo *Francoske skupnosti* leta 1946 obljubila vsem svojim kolonijam »enakost pravic in dolžnosti«, Anglija, ki je bila že leta 1936 priznala samostojnost Egiptu, pa je na svojih ozemljih uvedla upravne in ustavne reforme. Toda konec kolonializma ni bil tako enostaven in neboleč. V resnici se Francija, Anglija, Belgija in Portugalska niso zlahka sprijaznile z izgubo teh posesti in, zlasti prvi dve, tudi ne z lastno uvrstitvijo med nižje, drugorazredne sile,

Zgoraj: Alžir, 3. julija 1962. Alžirija je končno dosegla neodvisnost in ljudje vzhiceno hitijo na ulice. Na levi: Naser podpravi Sueški prekop, podoba, ki jo je leta 1956 objavil časopis »Domenica del Corriere«. Na podpravljenju, odločeno 26. julija istega leta, sta se odzvali britanska konservativna ter francoska socialistična vlada, ki sta se skupaj z Izraelom dogovorili za oboroženo akcijo. Naserja, ki je na terenu že doživel poraz, je rešilo diplomatsko posredovanje Združenih držav Amerike ter Sovjetske zveze, ki je 6. novembra privedlo do prenehanja vojaških operacij. Kljub očitni vojaški šibkosti se je mednarodni ugled Egipta povečal.

ki so jo jasno pokazala nova svetovna ravnovesja, še bolj boleče pa potrdila izguba njunih kolonialnih imperijev. Francozi, ki so vodili zdaj trdo zdaj nekoliko prožnejšo politiko, so v resnici doživeli kar nekaj diplomatskih neuspehov in vojaških porazov; Anglija je z večjo zvitostjo uvedla proces postopnega osvobajanja, čeprav so se tudi njej kaj kmalu izjalovili upi, da bo obdržala gospodarski in politični nadzor nad položajem.

Osvobodilna gibanja so vodili predvsem razumniki, ki jih je oblikovalo kulturno okolje po evropskem vzorcu ter rahle socialistične težnje, pomembna pa so bila tudi gibanja, povezana z uveljavljanjem sindikalnih pravic, ki so se pojavljala na najrazvitejših območjih zahodne Afrike; zaobjemala so tudi neizobražene sloje, vendar so se ti prav tako zavedali lastnih pravic.

Prva je v petdesetih letih dosegla neodvisnost Severna Afrika, naseljena z arabskim prebivalstvom. Po porazu Italije je bila

Libija že leta 1951 priznana kot samostojno kraljestvo, vendar pa je vodilno vlogo v procesu osamosvajanja prevzel **Egipt**. Ta je bil že prej samostojen, toda kralj Faruk je ostajal vseskozi podložen angleški politiki. Leta 1952 so »svobodni častniki«, ki sta jih vodila dva mlada častnika, Negib in Naser, izvedli državni udar, odstavili kralja in razglasili republiko. Želja revolucionarjev je bila odpraviti korupcijo vodilnega razreda in s pomočjo nacionalističnih razglasov ponovno pridobiti samostojnost ter se tako spoprijeti s problemi zaostalosti in revščine prebivalstva. Kaj kmalu se je izkazalo, da je bil pravi protagonist egiptovske politike **Gamal Abd el Naser** (1918–70), ki je leta 1954 odstavil Nagiba, prevzel vso oblast in naziv *rais* ter bil od leta 1956 dalje sam predsednik republike. Državo je skušal rešiti spon, ki so jo vezale na Anglijo ter skleniti zvezo z drugimi arabskimi državami. Njegova zamisel, da bi zgradili ogromen jez na Nilu in si s tem zagotovili namakanje puščavskega pasu in izdatno proizvodnjo električne energije, je zahtevala ogromna finančna sredstva. Da bi pridobil ta sredstva, se je Naser leta 1956 odločil, da bo podpraval Mednarodno Sueško družbo ter se polastil njenih prihodkov. Toda Francozi in Angleži, ki so imeli v rokah večinski delež delnic, niso sprejeli takšne odločitve ter so se z Izraelom dogovorili za oborožen napad na Egipt.

Anglo-francoske sile so bombardirale egiptovska letališča, medtem ko so Izraelci s svojimi oklepnimi silami zavzeli Gazo in Sinajski polotok. OZN je nedvoumno obsodila podvig, SZ in ZDA so prisilile zmagovite države, da so zapustile osvojene položaje. Francija in Anglija sta bili prisiljeni sprejeti očitni diplomatski poraz. Egipt je v tem videl možnost za ponovno oživetev protikolonialne politike in je leta 1958, skupaj s Sirijo, ustanovil Združeno arabsko republiko (ZAR), zametek načrtovane skupnosti arabskih držav. Toda zveza je bila zelo rahla in je tri leta kasneje propadla.

Leta 1956 sta dosegla neodvisnost tudi **Tunizija** in **Maroko** in to po desetih letih borbe osvobodilnih gibanj ter zatiranja s strani Francozov, ki so skušali ti državi pripraviti do asimilacije z matično državo. **Tunizija** je postala republika in vodil jo je predsednik **Burgiba**; **Maroko** je bil neodvisna ustavna monarhija pod kraljem **Hasanom II.** (r. 1929). Leta 1960 je postal neodvisen tudi Madagaskar, kjer so prvi protikolonialni upori leta 1947 zahtevali številne žrtve. Kasneje so postopno in brez večjih pretresov dosegle neodvisnost tudi druge kolonije francoske

Na levi: 14. maja 1948 je Ben-Gurion razglasil rojstvo države Izrael. Spodaj: »šestdnevna vojna« se je začela 5. junija 1967 in se končala 11. junija z izraelsko zmago. Na zemljevidu so prikazani potek in posledice te bliskovite vojne. Na desni: Jaser Arafat je leta 1969 prevzel vodstvo Palestinske osvobodilne organizacije (PLO).

Velika Britanija, ki ji je leta 1920 Društvo narodov dodelilo mandat nad Palestino, Irakom in Transjordanijo, je med drugo svetovno vojno zavzela naklonjeno stališče do načrtov avtonomije in političnega združevanja arabskih dežel. Spomladi leta 1944 je bila tako sklicana v Aleksandriji konferenca, ki so se je udeležili Egipt, Transjordanija, Irak, Libanon, Saudova Arabija, Sirija in Jemen; na konferenci je bila ustanovljena Arabska liga, v okviru katere naj bi te države navezovale tesnejše stike in usklajevale svojo zunanjo politiko. Leta 1939 je bila tretjina prebivalstva v Palestini judovska in je naseljevala 12 % ozemlja. Med vojno se je, kljub nasprotovanju Anglije, nadaljevalo priseljevanje Judov na palestinsko ozemlje. Toda po divjem nacističnem preganjanju in odkritju genocida v koncentracijskih taboriščih se je stališče zahodnih držav spremenilo, odslej so z odobravanjem gledale na ustanovitev neodvisne judovske države, ki naj bi nudila novo domovino temu tako prizadetemu ljudstvu. Iz verskih in ideloških razlogov pa je ves arabski svet vedno bolj nasprotoval naseljevanju judovskih beguncev in položaj v Palestini je postajal vedno bolj napet. Anglija je poskusila posredovati na konferenci za Palestino leta 1946 v Londonu, a je nato predložila to vprašanje ZN. Istega leta so se Libanon, Sirija in Transjordanija osamosvojili ter se znebili francoskega in angleškega protektorata. Leta 1947 so ZN podprli razdelitev palestinskega ozemlja med Arabce in Jude, toda Arabska liga je takšno odločitev ostro zavrnila. Anglija je napovedala, da se odpoveduje mandatu nad Palestino in da se bo umaknila s tega ozemlja, toda na predvečer odhoda Angležev (14. maja 1948) je judovski narodni svet proglasil rojstvo države Izrael. Arabske države so Izraelu takoj napovedale vojno, toda

organizacijska in vojaška premoč Izraelcev je bila tolikšna, da so v nekaj mesecih dosegli gladko zmago in prisilili Arabce v beg ter zasedli ozemlja, namenjena Palestincem. Mnogo Palestincev je ostalo na zasedenih ozemljih, živeli so v negotovih razmerah ter trpeli hudo omejevanje

svojih pravic; drugi (približno 700 000) so raje zapustili takšne razmere in odšli živeti v begunska taborišča na ozemljih sosednjih arabskih držav. Po sklepih premirja je bilo mesto Jeruzalem razdeljeno med Arabce in Jude, ozemlje zahodno od Jordana pa priključeno Transjordaniji, ki je prevzela ime Jordanija, medtem ko je Gaza pripadla Egiptu. Po tej zmagi se je judovsko priseljevanje znatno povečalo in nova država se je začela pospešeno utrjevati in razvijati, vendar pa je priznavala vse pravice le državljanom judovskega rodu in vere. Po drugi strani Izraela ni priznala nobena arabska država in da bi obdržala pridobljeni položaj, je bila judovska država prisiljena zanašati se na vojaško moč in na zahodno pomoč, predvsem Američanov, za katere so postali Izraelci dragocen zaveznik na bližnjemvzhodni šahovnici. Po zaslugi poklicne izobraženosti in kulture svojih prebivalcev, ki so še vedno prihajali iz vsega sveta, je Izrael dobil značilnosti tehnološko in gospodarsko razvite dežele v okviru veliko bolj zaostalega sveta. Palestinci pa, prikrajšani za lastno ozemlje in narodno enotnost, so

terjali pravico in Palestino ter uživali pri tem podporo vseh arabskih držav, ki niso prenašale prisotnosti Judov na Bližnjem vzhodu. Leta 1956 je izraelsko-arabski spor ponovno vzplamtel ob podržavljenju Sueške družbe. Naserjeva odločitev, da bo pridobil finančna sredstva in potrdil lastno samostojnost, je prizadela politične in gospodarske interese Francije in Anglije; tema dvema je namreč pripadal zajeten delež delnic družbe. Zato sta nagovorili Izrael, naj napade Egipt, in sta z letalstvom podprli napredovanje izraelskih čet. Uspeh vojaške operacije je bil očiten glede na nesporno premoč izraelske vojske, toda ZDA in SZ nista odobraval posega in sta prisilili Francijo, Anglijo in Izrael, da so se umaknili ter odpovedali osvojenim ozemljem.

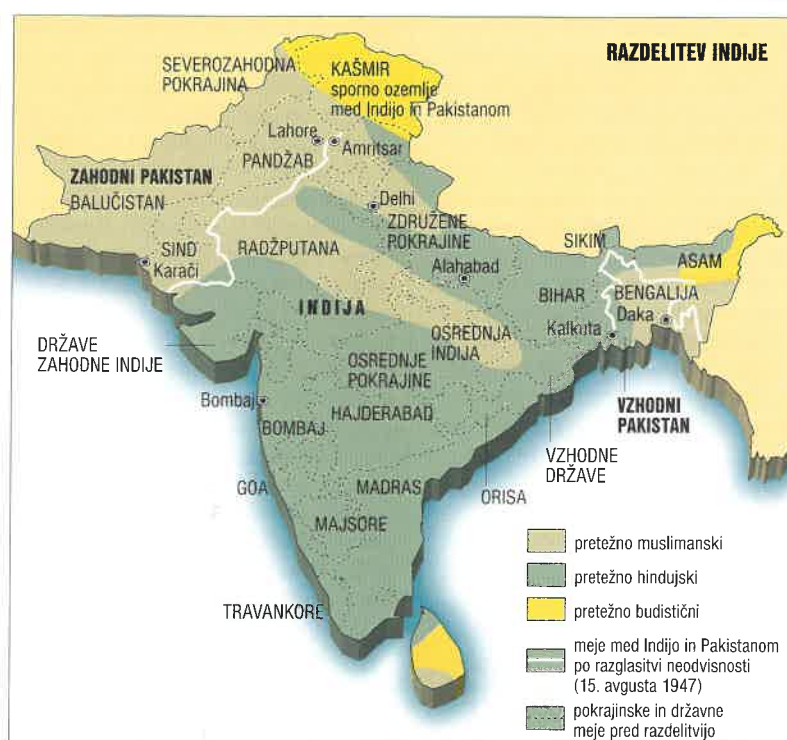

Naserjev ugled v arabskem svetu je močno zrasel, postal je središče panarabskega gibanja in leta 1958 je prišlo do odločitve: Egipt in Sirija sta se združila in ustanovila Združeno arabsko republiko. Vendar pa je bil to nedorečen poskus in se je že čez tri leta izjalovil. Istega leta 1958 je prišlo v Iraku do vojaškega državnega udara, ki je odstranil Zahodu naklonjenega kralja Fejsala II., razpusil nekaj mesecev prej ustanovljeno Arabsko zvezo z Jordanijo ter privedel na oblast generala Abdula Karima Kasema, ki je zaprosil za pomoč SZ in zahteval Kuvajt, ozemlje bogato z nahajališči nafte. Ko se je obdobje popuščanja politične napetosti med ZDA in SZ končalo, se je tudi položaj na Bližnjem vzhodu poslabšal. Izrael so gospodarsko in vojaško podpirale ZDA, kjer živi močna judovska skupnost, arabske države pa so prejemale pomoč od Sovjetske zveze, ki je hotela razširiti svoj vpliv na to območje. V teh letih sta namreč v Siriji (1961) ter v Iraku (1963) izbruhnila upora, ki so ju vodili vojaki; ti so prevzeli oblast ob podpori Socialistične stranke Baas. V Jordaniji pa je kralj Husein I. poiskal pomoč na Zahodu, da bi se ubranil pro-naserjskih skupin; skušal je

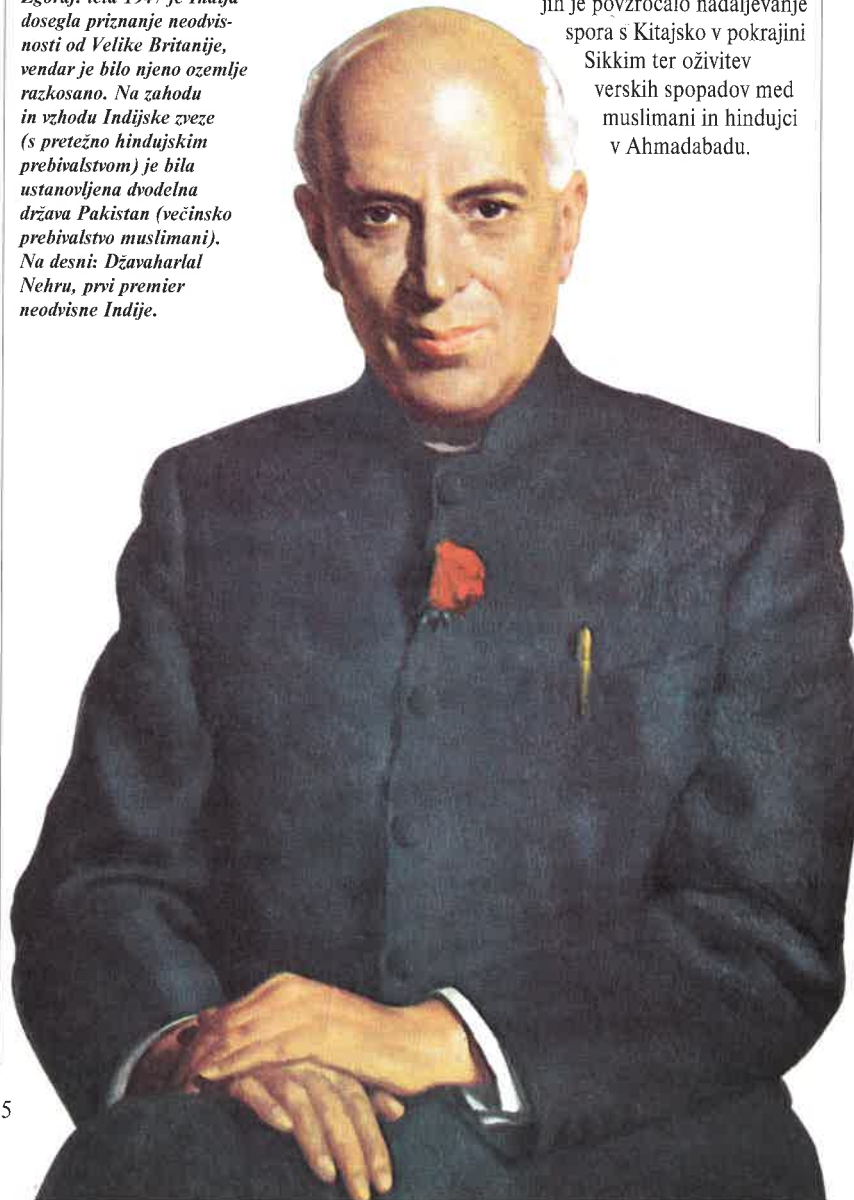
voditi uravnoteženo notranjo politiko med različnimi jordanjskimi strankami. Tudi Libanon se je postavil na stran kapitalističnega sveta in je preživel posebno cvetoče gospodarsko obdobje. Naser je, da bi prizadel judovske koristi, leta 1967 zaprl prehod ladjam, ki so plule preko Akabskega zaliva v Rdeče morje in oskrbovale Izrael. Ta se je nemudoma odzval, da ne bi izgubil strateško pomembnega pristanišča. V bliskovitih napadih je izraelsko letalstvo bombardiralo letališča v Jordaniji, Egiptu, Siriji in Iraku ter uničilo nasprotnikova letala, izraelske čete pa so prodrle na zahodni breg Jordana, Golansko višavje in Sinajski polotok, ter jih zasedle. **Šestdnevna vojna** (5.–10. junija 1967) se je končala s pekočim porazom arabskih držav in znatno razširitvijo ozemlja pod oblastjo Izraela. Ta je bil prepričan, da si je tako zavaroval meje, in da bi potrdil svoje pravice, je uvedel politiko naseljevanja kolonov na novo pridobljena ozemlja. Medtem so se že tako obupne življenjske razmere Palestincev tako poslabšale, da so ti začeli z oboroženim uporom in gverilsko dejavnostjo, ki je izzvala krvave povračilne ukrepe z judovske strani. Leta 1969 so se razne odporiške organizacije Palestincev združile in ustanovile PLO (Palestinsko osvobodilno organizacijo), ki je za svojega voditelja imenovala Jaserja Arafata.

V Indiji je gibanje za osvoboditev dežele izpod britanske nadvlade, ki se je bilo začelo že pred drugo svetovno vojno pod vodstvom uglednega **Mohandasa Karamčanda Gandhija** (1869–1948), doseglo med vojno velike uspehe po zaslugi množičnih kampanj državljanske nepokorščine. Anglija je leta 1942 obljubila Indiji status dominiona, a so ga indijski nacionalisti zavrnili, saj so zahtevali popolno neodvisnost. Angleži so izrabljali nasprotja med hindujci in muslimani (poslednji so bili posebno številni v pokrajini Pakistan, toda v nedvomni manjšini na celotnem ozemlju Indije), tako da so odlagali vsako rešitev na konec vojne. Leta 1946 so bile razpisane volitve, ki so prinesle veliko večino stranki Indijskega narodnega kongresa (209 sedežev) ter samo 75 sedežev Muslimanski ligi. Vendar to ni umirilo verskih nasprotij, ki so se izrodila v državljansko vojno z izjemno številnimi žrtvami. Angliji je položaj ušel izpod nadzora in je zato najavila, da se bo do konca junija leta 1948 umaknila iz Indije, še prej pa je indijsko ozemlje razdelila na dve državi: Indijo in Pakistan; slednji, muslimanske veroizpovedi, je bil zveza dveh ozemelj, ki sta si bili oddaljeni skoraj dva tisoč kilometrov, eno na vzhodu in drugo na

zahodu Indijskega polotoka. Razcepitev ni rešila vseh problemov in po umiku Angležev so iz političnih in verskih razlogov izbruhnili nemiri, ki jih je Gandhi s svojim ugledom in vplivom le začasno umiril. Nekaj mesecev pozneje je padel kot žrtev hindujskega fanatika, ki je Gandhija dolžil, da vodi preveč popustljivo politiko do muslimanov. Čeprav je Indija ostala član britanske Skupnosti narodov, je po ustavi postala zvezna demokratična republika s 27 zveznimi državami. Vlado je vodil **Sri Džavaharlal Nehru** (1889–1964), dolgoletni voditelj Stranke indijskega narodnega kongresa: uvedel je politiko kmetijskega in industrijskega razvoja, da bi tako razrešil hude probleme gospodarske in kulturne zaostalosti povezane z revščino, nepismenostjo in prehitro rastjo prebivalstva. Ustanovitev dveh samostojnih držav je po eni strani dopuščala izvajanje različnih politik, po drugi pa je povzročila množično izseljevanje verskih manjšin iz obeh ozemelj, ki je potekalo v skrajno napetem ozračju in so ga spremljali strahotni poboji. Po izračunih se je iz ene države v drugo preselilo približno 7 000 000 ljudi, medtem ko naj bi bilo žrtev verskih spopadov približno 1 000 000. Medtem ko je Pakistan v zunanji politiki ostajal v okviru zahodnega vplivnega območja, je skušala Nehrujeva Indija že od vsega začetka uveljaviti politiko neuvrčenosti do obeh velesil, kar ji je omogočilo, da je odigrala zelo pomembno vlogo na tehnici svetovnih ravnovesij v postkolonialnem obdobju. Na konferenci

Zgoraj: leta 1947 je Indija dosegla priznanje neodvisnosti od Velike Britanije, vendar je bilo njeno ozemlje razkosano. Na zahodu in vzhodu Indijske zveze (s pretežno hindujskim prebivalstvom) je bila ustanovljena dvodelna država Pakistan (večinsko prebivalstvo muslimani). Na desni: Džavaharlal Nehru, prvi premier neodvisne Indije.

afriških in azijskih držav v Bandungu, v Indoneziji, (1955) se je Nehru predstavil kot vođa skupine nevtralnih in prot imperialističnih držav. Bil je pobudnik razvojnega programa zaostalih dežel, ki je slonel na resnični neodvisnosti, na nedotakljivosti vsake posamezne države ter na političnem, socialnem in gospodarskem sodelovanju. Indija se je močno trudila, da bi navezala prijateljske odnose s Kitajsko, s katero je leta 1954 določila *pet načel koeksistence*: suverenost, enakopravnost, miroljubne težnje, nenapadnost in zavračanje vmešavanja v notranje zadeve. Toda štiri leta pozneje so se odnosi med njima skrhalo in prišlo je do oboroženega spopada, ker se nista uspeli sporazumeti o začitovanju skupne meje. Po vojaških neuspehih je bila Indija leta 1963 prisiljena prositi ZDA in Anglijo za vojaško pomoč, da bi se ubranila pred kitajsko napadalnostjo. Leta 1964 je umrl Nehru in za dve leti ga je nasledil Lal Bahadur Šastri. Leta 1966 je prevzela vodstvo vlade Nehrujeva hčerka, Indira Gandhi, ki je nadaljevala politiko svojega očeta v težkih razmerah, ki

jih je povzročalo nadaljevanje spora s Kitajsko v pokrajini Sikkim ter oživitve verskih spopadov med muslimani in hindujci v Ahmadabadu.

Trojni pakt, ki so ga septembra 1940 podpisale **Japonska**, Nemčija in Italija ter sporazum o »novi ureditvi«, ki je predvideval podredivost azijskih narodov japonski nadvladi, zahodnih narodov pa nacistični, sta samo potrdila imperialistično politiko, ki jo je že leta vodilo Cesarstvo vzhajajočega sonca. Japonska je že leta 1937 napadla Kitajsko; njene čete so v začetku leta 1940 prevzele nadzor nad obširnimi predeli severne Kitajske s približno 250 milijoni prebivalcev. Leta 1941 je Japonska razširila svoje vplivno območje, tako da je zasedla francosko Indokino ter ogrozila Filipinsko otočje, ki so ga nadzorovale ZDA. Ko so jo ZDA pozvale, naj zapusti zasedena ozemlja, je japonska vlada zaukazala nenapovedan letalski napad na ameriško oporišče **Pearl Harbor** (7. decembra 1941), hoteč izločiti iz boja jedro ameriške mornarice. Škoda,

nad drugimi je izvajala strog vojaški nadzor (Malezija). Toda konec leta 1942 se je bojna sreča na Pacifiku obrnila. Ameriška proizvodnja je uspela nadoknaditi izgube, ki jih je vojska utrpela v Pearl Harborju, z novimi ladjami in novimi letali so ZDA začele uveljavljati svojo premoč. Meseca maja in junija sta potekali izjemno hudi pomorski bitki v Koralnem morju in pri otočju Midway, v katerih so Japonci utrpeli težke poraze in so bili prisiljeni opustiti načrt, ki je predvideval zasedbo Avstralije. Na prelomu leta 1942 je prišlo do bitke za nadzor nad Guadalcanalom (Salomonovo otočje), ki je veljal za važno strateško oporišče; bitka se je končala z ameriško zmago. Konec leta 1943 je ameriško bojno ladjevo zavzelo Marshallove otoke, naslednje poletje pa je zadalo hud udarec Japoncem z zmago v zalivu Leyte na Filipinih.

toda obširne japonske posesti na kopnem so bile še neosvojene in vlada v Tokiu se je odločila, da se ne bo predala. Med srečanjem na Jalti (februarja 1945) je ameriški predsednik Roosevelt nagovoril Stalina, naj napade Japonsko, da bi pospešili njen konec, novi predsednik Truman pa se je, da bi se izognil sovjetskemu vplivu v Aziji in da bi prihranil življenja svojih vojakov, odločil za uporabo atomske bombe in takojšnji konec vojne. Potem ko so Japonci zavrnili ultimatum, so Američani 6. avgusta 1945 odvrgli nad **Hirošimo** prvo atomsko bombo v zgodovini človeštva, uničili mesto in povzročili smrt 90 000 ljudi. Kljub temu so se skrajni nacionalisti na Japonskem še upirali predaji in 9. avgusta, medtem ko je Sovjetska zveza vdrla v Mandžurijo, so Američani odvrgli še drugo jedrsko bombo na Nagasaki. Japonska je spoznala,

Na levi: ruševine Hirošime avgusta 1945, po eksploziji atomske bombe. Zgoraj: preživela deklica z znakaženim obrazom. Spodaj: admiral Jamamoto, načrtovalec napada na Američane v Pearl Harborju, na Havajih, kjer so se začele sovražnosti.

ki so jo utrpeli ameriške ladje, je bila ogromna in ZDA so, skupaj z Veliko Britanijo, napovedale vojno Japonskemu cesarstvu.

Prvi meseci leta 1942 so prinesli še veliko uspehov japonskim četam: osvojile so Malezijo, Filipine, Hongkong, Burmo in Salomonove otoke. Te zmage je spremljala protikolonialistična propaganda pod geslom »Azijo Azijcem«, opravičevali so jih kot osvobodilno vojno izpod zahodnega kolonialnega jarma. Japonska politika na teh ozemljih pa ni bila vedno dosledna in nedvoumna: nekaterim državam je dodelila neodvisnost (Burma, Filipini),

Toda boj za nadzor nad Filipinskim otočjem je bil dolgotrajen in se je zaključil v prvih mesecih leta 1945 z ameriško zasedbo Manile in otoka Luzon. Na drugi strani je konec leta 1944 ameriško letalstvo prvič poletelo nad Tokio in ga bombardiralo, medtem ko so Burmo zasedle britanske, ameriške in kitajske čete. Zadnja velika pomorska bitka se je odvijala pri Okinavi aprila 1945, kjer so se Japonci obupno branili z nesmiselnim junaštvom pilotov-samomorilcev (*kamikaze*), ki so s svojimi letali, natrpanimi s strelivom, strmoglavljali na nasprotnikove ladje. Japonskih smrtnih žrtev je bilo 100 000, ameriških 7000; japonska vojaška moč je bila že uničena,

da so vse žrtve zaman, zato se je vdala in 2. septembra podpisala premirje. **Z mirovno pogodbo v San Franciscu** se je Japonska odpovedala oborožitvi ter izgubila vso oblast nad ozemlji, v katerih niso prebivali Japonci.

Povojna leta so bila še posebno težka, saj je bila materialna in moralna škoda ogromna: prebivalstvo je trpelo lakoto in vračanje vojakov je povzročilo neverjeten skok brezposelnosti (3 000 000 ljudi). Američani so po zmagi ponudili gospodarsko pomoč, da bi pomagali prebroditi dramatični položaj; obenem so uvedli nekakšno diktaturo, ki jo je izvajal general

MacArthur, da bi pospešil demokratični preobrat v političnem in socialnem življenju bivšega cesarstva. Obdržali so vojaško zasedbo, odstranili so najvplivnejše osebnosti prejšnjega režima in onemogočili najbolj nazadnjaške sile v državi, tako da so uvedli politične in državljanske svoboščine kot so volilna pravica za ženske, sindikalne pravice ter pravico do stavke. Maja leta 1947 so Japonski vsilili novo demokratično ustavo zahodnega tipa s parlamentarnim sistemom, delitvijo oblasti in administrativno decentralizacijo. Cesar se je obdržal, a je izgubil vse svoje božanske atribute in država je postala ustavna monarhija, temelječa na suverenosti ljudstva. Sprva so jo vodile socialdemokratske politične sile, ki so uvedle pogumne reforme, kot na primer agrarno reformo, ki je razdelila zemljo kmetom in odpravila ostanke fevdalizma, ter reformo, ki je skušala omejiti preveliko kopičenje gospodarske moči (*zaibatsu*). Toda po letu 1947 so se Američani zavzeli za umerjene spremembe ter za prihod Liberalno-demokratske stranke na oblast. Ekspanzija komunističnega sveta v Aziji in uspehi, ki jih je na Kitajskem dosegla Maova revolucija, so prisilili ZDA, da niso več videli v Japonski tekmeča, čigar moč je treba omejevati, pač pa dragocenega zaveznika v boju proti razširjanju komunizma v azijskem svetu. Po letu 1948 so oblasti omejile stavkovne pravice ter moč sindikatov, ki so se po vojni številčno močno okrepli. Mnogi politiki, ki so bili osumljeni kot preveč levičarsko usmerjeni, so se morali umakniti z vodilnih mest. Ko so si zagotovili nadzorstvo nad položajem,

so končno lahko podpisali mirovno pogodbo v San Franciscu (8. septembra 1951), iz katere sta bili izključeni tako Kitajska kot SZ. S pogodbo je bilo konec vojaške zasedbe: ta se je spremenila v varnostni pakt med dvema državama, ki sta se sporazumeli, da bo ostalo na japonskem ozemlju še nekaj ameriških vojaških oporišč, ki jih je zahtevala skupna obramba. Pomen tega sporazuma je postal očiten kmalu potem v **korejski vojni**, v kateri so Združene države uporabljale japonsko ozemlje kot oporišče za svoje vojaške potrebe: postalo je namreč nekakšna »letalonosilka« in pomembno oskrbovalno središče za ameriške čete. To je v veliki meri pripomoglo k gospodarskemu razvoju Japonske, ki je, tudi po zaslugi dolgotrajne politične in socialne stabilnosti, doživela obdobje velikega industrijskega razmaha. Skozi vsa petdeseta in šestdeseta leta je bilo vodstvo japonske vlade zaupano Liberalno-demokratski stranki, ki je vodila državo z zmerno politiko in previdnimi reformami; z njimi je uspela vključiti Japonsko v moderni svet, ne da bi pri tem zatajila vrednote bogatega narodnega izročila. Na mednarodnem prizorišču je Japonska vedno dajala prednost odnosom z ZDA, pri tem pa postopno prevzemala samostojnejše odločitve, kar ji je omogočilo, da je leta 1956 obnovila diplomatske stike s Sovjetsko zvezo, nekaj let pozneje pa ponovno navezala trgovske vezi s Kitajsko. Leta 1956 je postala članica OZN. Leta 1960 so nacionalisti obdolžili premiera Kišija, da je pretirano popustljiv do Američanov in je moral zato odstopiti. Kot vodja vlade ga je nasledil Hajato

Ikedo, ki je ponovno umiril notranje vzdušje in tako spodbudil industrijski razvoj. Gospodarske in proizvodne dejavnosti so se tako ugodno razvijale, da je Japonska postala tretja svetovna industrijska sila.

Pred drugo svetovno vojno se je na Kitajskem začel spor med komunističnimi silami pod vodstvom **Mao Zedonga** (1893–1976), ter nacionalističnimi silami **Jiang Jieshija** (Čankajšek, 1887–1975); japonska invazija, ki se je začela leta 1937, je spravila obe sprti strani, da sta sklenili premirje in se družno zoperstavili skupnemu

sovražniku. Kitajsko-japonska vojna je tako postala del svetovnega spopada. Toda medtem ko so Maove čete pokazale neobičajno borbenost in sposobnost, so nacionalistične sile potrdile svojo zmedenost in neučinkovitost. Ko je bila vojna končana in okupator pregan, so skušali komunisti – ti so še nadzorovali veliko ozemlje z več kot 150 000 000 prebivalcev – oblikovati koalicijsko vlado z Jiang Jieshijem, toda ta se je zamislil odločno uprl. Zavedajoč se svoje moči ob podpori Američanov in ob spoznanju, da SZ ni pripravljena pomagati komunistom (ta je namreč menila, da je zmaga nemogoča

Na desni: podpis brez-pogojne vdaje Japonske 2. septembra 1945 na ameriški oklopni ladji »Missouri«. Pred mikrofoni stoji general Mac Arthur; za njim stoje v vrsti vojaški predstavniki zaveznških sil; v hrbet je videti japonskega generala Umezuja med podpisovanjem. Na desni zgoraj: mnogi, ki so prežveali atomsko napada na Hirošimo in Nagasaki, je sevanje strahotno iznakazilo; za posledicami slednjega so mnogi ljudje umirali tudi nekaj let po eksplozijah.

in se je bila protirevolucionarnega posredovanja ZDA) je Jiang Jieshi začel »uničevalni bojni pohod«, da bi strl vsak odpor (1946). Izbruhnila je ostra in krvava **državljanska vojna**. Prvim uspehom nacionalistov je sledilo nekaj zmag komunistov, ki so se lahko zanesli na učinkovito gverilsko taktiko in solidarnost kmečkih množic; te je Maova spretnost vedno bolj vpletala v revolucionarni proces. Komunisti so namreč na ozemljih, ki so jih nadzorovali sami, začeli agrarno revolucijo, ki je odpravljala večstoletno izkoriščanje. Od konca leta 1947 je vojaška premoč komunistov postajala očitna, v nacionalističnih četah je bilo vedno več odpadništva in množičnih prebegov. Jiang Jieshijeve sile so razjedale samovolja, nered in korupcija. Februarja 1949 **so komunisti zasedli Peking** in v nekaj mesecih prevzeli **nadzorstvo nad celotno Kitajsko**. Prvega oktobra 1949 je bila razglašena **Ljudska republika Kitajska** pod predsedstvom **Mao Zedonga**, **Jiang pa je zbežal na Tajvan**, kjer je sestavil □

Leta 1939 je ameriško gospodarstvo s težavo doseglo raven izpred poloma v letu 1929. Izbruh vojne je najprej prinesel veliko povpraševanje zveznikov po industrijskih in vojaških izdelkih, nato pa, ko so tudi ZDA neposredno stopile v vojno, preusmeritev proizvodnega aparata ter znatno povečanje proizvodnje, ki so jo spodbujale tudi državne intervencije. Takšne razmere so zahtevale visoko zaposlenost in v veliki meri so se zaposlovale tudi ženske. **Z zakonom o posojilu in najemu iz leta 1941** so se ZDA odločile za znaten gmotni prispevek k skupnemu boju proti nacifašizmu; predsednik Roosevelt je namreč zavzel jasno stališče že z odločitvijo o dobavi blaga brez takojšnjega plačila. Uradno so ZDA ostajale lastnice dobavljene

so ameriške tovarne ladje predstavljale 14 % svetovne trgovske mornarice, po vojni pa že 50 odstotkov. Pri tem gre poudariti, da je vse vojne stroške kril že porast proizvodnje ter da posebni finančni ukrepi niso bili potrebni. Medtem ko so se gospodarstva drugih držav v svetu spopadala s težavami, je ameriško s svojo močjo tako krepko izstopalo, da so se ministri za gospodarstvo zavezniskih sil odločili za skupni sestanek v **Bretton Woodsu (1944)**; na njem so enoglasno sklenili, da mora **dolar** prevzeti vlogo **mednarodnega plačilnega sredstva**. Ameriško valuto so vezali na zlato in Washington se je obvezal, da bo svoj denar na zahtevo centralnih bank konvertiral v zlato. Dogovorili so se tudi o ustanovitvi

Mednarodnega denarnega sklada (IMF) z lastnim kapitalom, ki naj bi dodeljeval posojila vladam v gospodarskih težavah. Dolar je torej tesno povezal kapitalistične gospodarske sisteme in s tem zagotovil prevladujočo vlogo ameriškemu gospodarstvu; to prvenstvo je utrjevalo tudi nenehno in rastoče povpraševanje drugih držav po plačilnih sredstvih, da bi lahko sledile nekajkratnemu porastu mednarodne izmenjave.

Po vojni je bil predsednik Truman naklonjen prehodu državne vojaške industrije v zasebne roke, ob tem pa je vedno ohranjal visoke postavke vojaškega proračuna, ki na ta način ni le priložnostno spodbujal ameriškega gospodarstva, ampak je tudi odločujoče in trajno vplival na celotno proizvodnjo v ZDA. V povojnem času so znatno zrasli tudi dohodki zasebnikov, kar je v dobršni meri prispevalo k izboljšanju življenjskih razmer ter k povpraševanju po dobrinah in proizvodih, ki so postali značilni za novo potrošniško družbo (električni aparati za gospodinjstvo, avtomobili, televizorji). Na mednarodnem področju je predsednik Truman skušal omejevati sovjetski vpliv tudi z načrtom o gospodarskih posojilih, ki naj bi jih dodelili vsem deželam sveta, tudi tistim na Vzhodu in sami SZ, vendar je slednja iz ideoloških razlogov odklonila vsakršno pomoč. Marshallov načrt (ime je prevzel po državnem sekretarju **Georgeu Marshallu 1880–1959**, ki je skrbel za njegovo uresničevanje leta 1947) naj bi nadaljeval ter še pomembneje pripomogel k evropski obnovi kakor ukrepi, ki so jih bili uvedli že leta 1943 z Upravo ZN za pomoč in obnovo (UNRRA). Ameriška pomoč, ki je bila namenjena predvsem evropskim državam,

je čedalje bolj utrjevala zvezo med zahodnimi državami, v okviru katerih so ZDA imele vodilno vlogo, ter so omogočale zmernim vodilnim skupinam v Evropi, da so začele dokaj uspešno voditi politiko obnove. Zahodna Evropa je postala na ta način pomemben trgovski partner; gospodarski vpliv ZDA pa se je močno razširil tudi na azijsko celino in začel postopno izkoriščati tudi velikanska nahajališča surovin v Latinski Ameriki.

Ob koncu štiridesetih let so bile gospodarske razmere zelo ugodne in brezposelnosti ni bilo. Vladni stroški pa so bili še vedno zelo visoki in so botrovali velikemu proračunskemu primanjkljaju, ki je povzročal inflacijo. V takšnih razmerah so se služki podjetnikov večali, delavski sloji pa so bili prizadeti; čeprav so bili delavci

Na levi: delavki v vojnem času opravljata zaključna dela v trupu transportnega letala.

Na desni: demokrat Harry Spencer Truman, predsednik ZDA med letoma 1945 in 1953.

V povojnem času je uvedel politiko gospodarske pomoči Evropi (Marshallov načrt).

Spodaj: reklama za avto Mercury, objavljena v reviji Life leta 1952.

blaga in gospodarska poravnava je bila odložena na čas po koncu spopada. Avgusta leta 1945 so posojila znašala že 43615 milijard dolarjev; od tega je približno polovico dolgovala Anglija in približno četrtino SZ.

V vojnih letih, ko so bombni napadi uničevali evropsko gospodarstvo in infrastrukture, so ameriška industrijska podjetja delala z vrtoglavi ritmom, in to ne da bi se morali državljeni odpovedovati običajnim potrošniškim navadam; blagovni obseg proizvodnje se je povečal za več kot 50 %. Ko se je vojna končala, je proizvodna zmogljivost ameriškega gospodarstva dosegala vrtoglave višine: ZDA so same proizvajale več kot polovico vseh izdelkov na svetu in tretjino svetovnih dobrin. Pred vojno

It Challenges All Comers

